

เครือข่ายชุมชนเพื่อป้องกันปัญหาการกัดเซาะชายฝั่งด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น: กรณีศึกษาการปักไม้ไผ่ชะลอคลื่นของเครือข่ายรักษ์อ่าวไทยตอนบน

Community Network Building for Coastal Erosion Protection Using Indigenous Knowledge:
A Case Study of Bamboo Revetments by Inner Gulf of Thailand Conservation Network

ยุทธพล ป่องพลีศาล¹, กุลวดี แก่นสันติสุขมงคล², จำลอง อรุณเลิศอารีย์³ และจงดี โตอิม⁴

Yutthapol Pongpleesal¹, Kulvadee Kansuntisukmongkol², Chumlong Arunlertaree³, and Jongdee To-im⁴

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการก่อตัว กลยุทธ์การสร้าง การบริหารงาน และค้นหาปัจจัยความเข้มแข็งของเครือข่ายด้วยวิธีการศึกษาเชิงคุณภาพจากการสัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มเป้าหมายที่สำคัญในพื้นที่ซึ่งกำหนดจากวิธีเฉพาะเจาะจง 2 กลุ่ม ประกอบด้วย แกนนำกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในพื้นที่โครงการปักไม้ไผ่ชะลอคลื่นของจังหวัดกรุงเทพฯ ๕ สมุทรสาคร สมุทรสงคราม และผู้แทนภาคส่วนที่สนับสนุนกิจกรรมเครือข่ายเกี่ยวกับการก่อตัว กลยุทธ์การสร้าง การบริหารงาน รักษาความต่อเนื่อง และการสนับสนุนด้านงบประมาณและเทคนิคแก่เครือข่ายตามลำดับ ร่วมด้วยการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วมจากการเข้าร่วมประชุมใหญ่เพื่อศึกษาบริบทพฤติกรรมของเครือข่าย ใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลตามแนวคิดวงจรชีวิตและการจัดการเครือข่ายด้วยการถอดบทเรียนแบบเล่าเรื่อง (Story telling) ตามด้วยการวิเคราะห์แบบอุปนัย (Induction Method) เพื่อตีความและสร้างข้อสรุปเกี่ยวกับปัจจัยความเข้มแข็งของเครือข่าย จากการศึกษาพบว่ามี 2 ปัจจัยที่ทำให้เครือข่ายเกิดความเข้มแข็ง ประกอบด้วย ปัจจัยภายใน ได้แก่ 1) ผู้นำเครือข่ายเป็นผู้มีอุดมการณ์ ความเสียสละ มีตำแหน่งทั้งที่เป็นและไม่เป็นทางการในชุมชน มีความคิดสร้างสรรค์ และมีการฝึกฝนผู้นำรุ่นใหม่ 2) การมีจิตสำนึกและการมีส่วนร่วมของชุมชนจากการรับรู้ปัญหาการกัดเซาะและความเปลี่ยนแปลงทรัพยากรชายฝั่งที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิต 3) การมีพันธกรณีหรือเป้าหมายที่สร้างความสัมพันธ์ที่ดีจากการที่เครือข่ายได้ระดมความคิดเห็นเพื่อกำหนดเป้าหมาย เสนอแนวทางแก้ปัญหา และกำหนดผู้รับผิดชอบการแก้ปัญหาการกัดเซาะชายฝั่งของแต่ละพื้นที่ 4) การมีวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกันจากการที่แกนนำกลุ่มอนุรักษ์แต่ละพื้นที่มีความรู้จักสนิทสนมด้วยสายสัมพันธ์แบบเครือญาติ (Kinship System) ทำให้สามารถรวบรวมสมาชิกแต่ละชุมชนจนก่อรูปเป็นเครือข่าย 5) การติดต่อสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ มีความยืดหยุ่น และสอดคล้องกับวิถีชีวิตของสมาชิกเครือข่ายซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวประมงพื้นบ้าน และ 6) การมีความรู้ ความเข้าใจ ร่วมแบ่งปันผลประโยชน์เกี่ยวกับเป้าหมายและผลสำเร็จด้านการฟื้นคืนของทรัพยากรชายฝั่งที่ชุมชนจะได้รับจากโครงการดังกล่าว และปัจจัยภายนอก ได้แก่ 1) การสนับสนุนงบประมาณการจัดประชุมเครือข่ายจากหน่วยงานของรัฐบาลอย่างต่อเนื่องตั้งแต่เริ่มกระบวนการเครือข่ายจนถึงปัจจุบัน ทำให้การดำเนินงานต่าง ๆ เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและ 2) การสนับสนุนทางเทคนิคด้านการให้คำปรึกษา การพัฒนากิจกรรมต่าง ๆ จากองค์กรพัฒนาเอกชนซึ่งเปรียบเสมือนพี่เลี้ยงของเครือข่าย

คำสำคัญ: เครือข่ายชุมชน การกัดเซาะชายฝั่ง ภูมิปัญญาท้องถิ่น

¹คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา นครปฐม 73170

¹Faculty of Environment and Resource Studies, Mahidol University, NakhonPathom 73170

ABSTRACT

This study aims to study the formation, network building strategies, administrative techniques and seeking for factors affecting network's strength. The research methodology used qualitative study based on in-depth interview from 2 groups of key informants which were selected by purposive selection consisted of 6 key leaders of the environmental conservation group in the area of bamboo revetments project in Bangkok, Samut Sakhon and Samut Songkhram Province and 2 delegates of the related sectors that supported network's activities about forming process, network building strategies, administrative techniques, maintaining continuity and providing technical and budget support to the network respectively. Including, non-participation observation in network meetings 4 times to study the behavior context of the network. Using the concept of network life cycle and management by story telling approach, followed by an analysis of the induction method in order to interpret and make conclusions about the strength of the network. The study found that there were two factors making the network strength, which were internal and external factors. The internal factors consisted of 1) the network leaders both were authorized persons and volunteers had to be idealists, sacrifice, creative thinking and had public mind include trying to train new generation leaders of the network. 2) The awareness and perception of villagers towards the erosion problems and coastal resources depletion which impacted to their way of life. 3) Having practical missions and goals which created good relationship among villagers from network's brainstorming to identify problem solutions and specific responsible persons to solve coastal erosion problems in each area. 4) The similarity to the way of life and culture of the population in the coastal communities from conservation network's leaders in each area those were familiar with kinship system, enabled to gather community members and easily formed a network. 5) Effective communication, flexible and harmonize with the network members those most of them were local fishermen. 6) Having knowledge, good understanding and benefit sharing from the recovery of coastal resources which communities would gain from the project. The external factors those were 1) the receiving of budget supporting from the government's unit for network meeting continuously since the beginning of network process to the current which made the network operating effectively and 2) technical supporting from NGOs which acted as network's assistant to develop network activities, enabled network members to bring knowledge and experiences gained from the foundation to develop and build on their works in their local community.

Keyword: Community Network, Coastal Erosion, Indigenous Knowledge

Email Address: yutthapol.pon@mahidol.ac.th

คำนำ

พื้นที่ชายฝั่งอ่าวไทยตอนบนเป็นฐานทรัพยากรธรรมชาติ ที่ตั้งชุมชนท้องถิ่น แหล่งกำเนิดศิลปวัฒนธรรม จนถึงแหล่งท่องเที่ยวและอุตสาหกรรมที่สำคัญของประเทศ ปัจจุบันพื้นที่ดังกล่าวกำลังประสบปัญหาการกัดเซาะชายฝั่งอย่างรุนแรงโดยเฉพาะชายฝั่งบางขุนเทียน และชายฝั่งอำเภอเมืองสมุทรสาคร-สมุทรสงครามมีอัตราการกัดเซาะมากกว่า 25 เมตร และ 1-5 เมตร/ปี (สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2550) ซึ่งถือเป็นพื้นที่วิกฤติและพื้นที่เสี่ยง ตามลำดับ (กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง, 2551) อันส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชนชายฝั่งอย่างมาก แต่ที่ผ่านมาการแก้ปัญหาโดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมักไม่คำนึงถึงความแตกต่างทางกายภาพของชายฝั่งทำให้ใช้โครงสร้างทางวิศวกรรมป้องกันกัดเซาะที่ไม่เหมาะสมต่อพื้นที่ รวมทั้งขาดการมีส่วนร่วมจากชุมชนท้องถิ่น การแก้ปัญหาจึงไม่ประสบผลสำเร็จ ด้วยเหตุนี้การสร้างเครือข่ายชุมชนชายฝั่งจึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อการแก้ปัญหาการกัดเซาะชายฝั่งอย่างยั่งยืน การวิจัยนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการก่อตัว กลยุทธ์การสร้าง การบริหารงาน และค้นหาปัจจัยความเข้มแข็งของเครือข่ายชุมชนป้องกันกัดเซาะชายฝั่งด้วยวิธีภูมิปัญญาท้องถิ่น (เครือข่ายรักษ์อ่าวไทยตอนบน) เพื่อที่จะถ่ายทอดเป็นต้นแบบและแนวทางการพัฒนาสู่เครือข่ายชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่อื่น ๆ ต่อไป

ผู้วิจัยได้ทบทวนวรรณกรรมโดยเน้นที่เกิดขึ้นของเครือข่ายแบ่งเป็นการเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เกิดขึ้นจากการสนับสนุนของหน่วยงาน และเกิดขึ้นจากสถานการณ์เป็นตัวกำหนด รวมทั้งแนวคิดวงชีวิตและการจัดการเครือข่าย ประกอบด้วย 1) การก่อตัว 2) การบริหารงาน 3) การพัฒนาความสัมพันธ์ 4) การรักษาความต่อเนื่อง และ 5) ก้าวต่อไปของเครือข่าย (เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, 2543; พระมหาสุทิตย์ อากาศโร, 2547) สอดคล้องกับงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในแนวคิดข้างต้นซึ่งพบว่าความกดดันจากสถานการณ์ความเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อม ร่วมกับการสนับสนุนจากภาคส่วนต่าง ๆ เป็นแรงผลักดันให้เกิดการก่อรูปของเครือข่ายชุมชนได้ (Hamala, 2004; Sobels, J. et al., 2001) รวมทั้งปัจจัยที่ทำให้เครือข่ายเกิดความเข้มแข็งประกอบด้วยปัจจัยภายในได้แก่ 1) ความสามารถของผู้นำ ที่พบว่าผู้นำชุมชนเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชนในการจัดการทรัพยากรดอนหอยหลอด (ณัฐกานต์ สุวรรณะ, 2546) และการมีผู้นำตามธรรมชาติเป็นปัจจัยสำคัญในการจัดการทรัพยากรชายฝั่งของหมู่บ้านประมงในอ่าวระยอง (Hamala, 2004) รวมทั้งการฝึกอบรมผู้นำปัจจุบันและการสรรหาหรือฝึกฝนว่าที่ผู้นำรุ่นใหม่ในอนาคต เป็นปัจจัยความสำเร็จของโครงการจัดการชายฝั่ง Central Visayas ของฟิลิปปินส์ และเครือข่ายดูแลผืนดินแห่งชาติออสเตรเลีย ตามลำดับ (Robert S. et al., 1997; Sobels, J. et al., 2001) 2) การมีพันธมิตรที่สร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันที่พบว่าการที่ชุมชนมีเป้าหมาย มีการพัฒนาและสร้างความรู้ใหม่อย่างต่อเนื่องเป็นปัจจัยสำคัญต่อความสำเร็จในการจัดการทรัพยากรดอนหอยหลอด (ณัฐกานต์ สุวรรณะ, 2546) ทรัพยากรชายฝั่งเมือง Visayas ของฟิลิปปินส์ (Robert S. et al., 1997) และเครือข่ายดูแลผืนดินในออสเตรเลีย (Sobels, J. et al., 2001) 3) จิตสำนึกการมีส่วนร่วมและความตระหนักของชุมชนที่พบว่าสมาชิกชุมชนมีจิตสำนึกและความตระหนักในปัญหาสิ่งแวดล้อมจะทำให้เกิดความสำเร็จในการจัดการทรัพยากรดอนหอยหลอด (ณัฐกานต์ สุวรรณะ, 2546) และโครงการจัดการทรัพยากรชายฝั่งเมือง Visayas ฟิลิปปินส์ (Pollnac, R. B. et al., 2001) 4) การมีชนบทธรรมนิยม ประเพณี วิถีชีวิต และวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกันที่พบว่าระบบเครือญาติและความคล้ายคลึงเชิงชนบทธรรมนิยมระหว่างชุมชนเป็นปัจจัยความเข้มแข็งในการจัดการทรัพยากรชายฝั่งของเครือข่ายหมู่บ้านประมงในอ่าวระยอง (Hamala, 2004) และการจัดทำแผนการ

จัดการทรัพยากรชายฝั่งอย่างบูรณาการในเกาะ Pohnpei ของไมโครนีเชีย (Dahl, C., 1997) 5) การมีระบบติดต่อสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ ที่พบว่ารูปแบบการสื่อสารที่มีชีวิตชีวา ยืดหยุ่น ไม่เป็นทางการและสอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนท้องถิ่นเป็นปัจจัยความสำเร็จของเครือข่ายหมู่บ้านประมงในอ่าวระยอง (Hamala, 2004) และเครือข่ายดูแลผืนดินแห่งออสเตรเลียตามลำดับ (Sobels, J. et al., 2001) 6) ความรู้ ความเข้าใจ การร่วมแบ่งปันผลประโยชน์ และเรียนรู้ร่วมกัน จากการที่ประชาชนในพื้นที่รับรู้เกี่ยวกับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่จะได้รับ ตั้งแต่ขั้นเสนอโครงการเป็นปัจจัยการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการจัดการทรัพยากรชายฝั่งอย่างยั่งยืนของฟิลิปปินส์และอินโดนีเซีย (Pollnac, R. B. และ Pomeroy, R. S., 2005) สอดคล้องกับ Hamala (2004) ที่พบว่าการเรียนรู้ร่วมกันทำให้ชุมชนท้องถิ่นออกมาทำงานเพื่อแก้ไขปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรชายฝั่งในอ่าวระยอง รวมทั้ง Evans, S.M., et al. (2008) ที่พบว่าทำให้โรงเรียนในพื้นที่ได้เข้ามามีส่วนร่วมจัดทำแผนท้องถิ่นเพื่อการอนุรักษ์แนวสันทรายชายฝั่ง Northumberland ของอังกฤษจะเป็นการเพิ่มความตระหนักและความรู้สึกห่วงแหนทรัพยากรชายฝั่งให้กับภาคส่วนต่าง ๆ ของชุมชนได้ และปัจจัยภายนอกได้แก่ การสนับสนุนด้านงบประมาณและเทคนิคจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจากการที่พบว่าเครือข่ายดูแลผืนดินแห่งชาติออสเตรเลียมีงบประมาณสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกทำให้เกิดความสำเร็จในการดำเนินงาน (Sobels, J. et al., 2001) สอดคล้องกับการสนับสนุนด้านต่าง ๆ จากหน่วยงานภายนอกเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความสำเร็จของโครงการจัดการพื้นที่อนุรักษ์บนฐานของชุมชน ณ เมือง Visayas ของฟิลิปปินส์ (Pollnac, R. B. et al., 2001) และการจัดการทรัพยากรชายฝั่งของเครือข่ายหมู่บ้านประมงอ่าวระยอง (Hamala, 2004)

ดังนั้น การนำเสนอบทความวิจัยชิ้นนี้จึงมุ่งหวังที่จะเน้นให้ผู้เกี่ยวข้องตระหนักถึงการแก้ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติบนพื้นฐานความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่น ซึ่งจะเป็นการพัฒนาต่อยอดองค์ความรู้ด้านงานพัฒนาชุมชนอีกวิถีทางหนึ่งด้วย

วิธีการศึกษา

พื้นที่ศึกษา

จากพื้นที่ดำเนินงานของเครือข่ายรักษ์อ่าวไทยตอนบน จำนวน 10 พื้นที่ ตั้งแต่อำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทราจนถึงอำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี ผู้วิจัยใช้วิธีสุ่มแบบเจาะจง (Purposive Random) โดยกำหนดให้เป็นพื้นที่ที่มีปัญหาการกัดเซาะชายฝั่ง มีการรวมตัวของแกนนำและสมาชิกเครือข่าย ดำเนินการปักไม้ไผ่ชะลอคลื่นมาเป็นระยะเวลาตั้งแต่ 1 ปีขึ้นไป และมีความสะดวกในการเดินทาง จึงได้พื้นที่ศึกษาจำนวนทั้งสิ้น 6 พื้นที่ ได้แก่ (1) ชุมชนเสาธง (2) ชุมชนชายทะเลบางขุนเทียน แขวงท่าข้าม เขตบางขุนเทียน กรุงเทพฯ (3) หมู่ 3 (4) หมู่ 8 ตำบลโคกขาม (5) หมู่ 1 ตำบลบางกระเจ้า อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร และ (6) หมู่ 10 ตำบลบางแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม

กลุ่มเป้าหมาย

ผู้วิจัยใช้วิธีเลือกแบบเจาะจง (Purposive Selection) กลุ่มเป้าหมายซึ่งเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญในพื้นที่ (Key Informants) จำนวน 2 กลุ่ม ประกอบด้วย 1) แกนนำกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมที่มารวมตัวเป็นเครือข่ายรักษ์อ่าวไทยตอนบน จำนวนพื้นที่ศึกษาละ 1 คน รวมทั้งสิ้น 6 คน และ 2) ผู้แทนภาคส่วนที่ให้การสนับสนุนเครือข่าย จำนวน 1 คน/หน่วยงาน รวมทั้งสิ้น 2 คน

การเก็บข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยใช้วิธีการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Method) ด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) เกี่ยวกับการก่อตัว การบริหารงาน การพัฒนาความสัมพันธ์ การรักษาความต่อเนื่อง การก้าวไปข้างหน้า รวมทั้งการสนับสนุนด้านงบประมาณและเทคนิคแก่เครือข่ายตามลำดับ ร่วมกับการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participation Observation) จากการเข้าร่วมประชุมเครือข่าย จำนวน 4 ครั้ง โดยดัดแปลงบันทึกภาคสนาม (Field Note) ของทวิตต์ นพเกษร (2548: 96 เล่ม1) เพื่อสังเกตบริบทพฤติกรรมเครือข่าย ข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้จะใช้วิธีการวิเคราะห์ตามแนวทางวงจรชีวิตและการจัดการเครือข่ายของเกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ดี (2543) และพระมหาสุทิตย์ อาภากรโ (2547) ด้วยการถอดบทเรียนแบบเล่าเรื่อง (Story telling) ตามด้วยการวิเคราะห์แบบอุปนัย (Induction) เพื่อตีความและสร้างข้อสรุปเกี่ยวกับปัจจัยความเข้มแข็งของเครือข่าย

ผลและวิจารณ์ผลการศึกษา

จากการถอดบทเรียนด้านวงจรชีวิตและการจัดการเครือข่ายกล่าวพบว่าปัจจัยที่ทำให้เครือข่ายเกิดความเข้มแข็ง ประกอบด้วย ปัจจัยภายในจากความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่นและปัจจัยภายนอกจากการสนับสนุนของหน่วยงานของรัฐและองค์กรพัฒนาเอกชนที่มีความจริงจังในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน ดังนี้

1. ปัจจัยภายในได้แก่

1.1 ผู้นำเครือข่าย เป็นกลุ่มแกนนำในการค้นหาสาเหตุ แสวงหาแนวทางแก้ปัญหาทั้งภายในชุมชนและระดับเครือข่ายชุมชน โดยกลุ่มผู้นำเครือข่ายมีลักษณะร่วมดังต่อไปนี้

1) มีอุดมการณ์และความเสียสละ กล่าวคือ มีความมุ่งมั่นในการแก้ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรชายฝั่งอ่าวไทยตอนบนจังหวัดจันทบุรีแก่นำกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมจากชุมชนชายฝั่งต่าง ๆ รวมตัวเป็นเครือข่ายรวมทั้งเสียสละเวลาและทุนทรัพย์เพื่อนำร่องวิธีการแก้ปัญหาการกัดเซาะชายฝั่งสอดคล้องกับการศึกษาของณัฐกานต์ สุวรรณะ (2546) และ Hamala (2004)

2) มีตำแหน่งทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการในชุมชน โดยเฉพาะการเป็นแกนนำกลุ่มอนุรักษ์ในพื้นที่ กล่าวคือ แกนนำเครือข่ายจากหมู่ 3 ต. โคกขาม เคยดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน และปัจจุบันเป็นแกนนำกลุ่มอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติมหาชัยตะวันออก แกนนำเครือข่ายจากหมู่ 8. ตำบลโคกขาม ปัจจุบันเป็นประธานกลุ่มผู้เลี้ยงหอยประจำตำบล แกนนำเครือข่ายจากหมู่ 1 ตำบลบางกระเจ้า ปัจจุบันเป็นสมาชิก อบต. และประธานกลุ่มประมงพื้นบ้าน แกนนำเครือข่ายจากหมู่ 10 ต. บางแก้ว ปัจจุบันเป็นผู้ใหญ่บ้านและประธานกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าเลน และแกนนำเครือข่ายชุมชนเสาชิงช้า ปัจจุบันเป็นแกนนำกลุ่มรักษ์ทะเลกรุงเทพและสิ่งแวดล้อม ทำให้แกนนำเหล่านี้มีฐานสมาชิกที่จะโน้มน้าวเพื่อขยายจำนวนสมาชิกในชุมชนให้เติบโตได้

4) มีความคิดสร้างสรรค์ในกระบวนการเครือข่าย กล่าวคือ แกนนำจะใช้วิธีสรุปปัญหาจากพื้นที่ ระดมความคิดเห็นและมอบหมายผู้รับผิดชอบซึ่งเป็นกลุ่มในพื้นที่เดิมเพื่อนำความคืบหน้าในการแก้ปัญหา มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ (รูปที่ 1) รวมทั้งแกนนำพื้นที่ต่าง ๆ สามารถประยุกต์ความรู้ที่ได้รับจากเครือข่ายมาพัฒนาต่อยอดเป็นโครงการใหม่ภายในชุมชนของตนเอง

5) มีผู้นำรุ่นใหม่ที่จะมาทดแทนในอนาคต กล่าวคือ ในระยะสั้นผู้นำรุ่นใหม่ปัจจุบันมีการพัฒนา “แกนนำรุ่น 2 หรือ 3” ที่มีวัยใกล้เคียงกับกลุ่มแกนนำปัจจุบัน ให้เข้ามาร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมบริหารงานเครือข่ายอย่างต่อเนื่อง และในระยะยาวมีกระบวนการฝึกฝนว่าผู้นำรุ่นใหม่ ซึ่งเป็นกลุ่มวัยเริ่มทำงาน มีความสัมพันธ์แบบเครือ

ญาติให้เข้ามาศึกษางานด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในพื้นที่อันจะเชื่อมโยงกับการทำงานของเครือข่ายในอนาคต สอดคล้องกับการศึกษาของ Sobels, J. et al. (2001)

1.2 การมีจิตสำนึกและการมีส่วนร่วม

จากการที่ปัญหาการกัดเซาะชายฝั่งทำให้ชุมชนได้รับความเดือดร้อนเป็นเวลาหลายปีซึ่งความช่วยเหลือจากภาครัฐเป็นไปอย่างล่าช้า เมื่อแกนนำเครือข่ายทดลองวิธีป้องกันกัดเซาะชายฝั่งด้วยวิธีภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นผลสำเร็จจนได้รับงบประมาณสนับสนุน จึงสามารถสร้างการยอมรับอันก่อให้เกิดการร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมสร้างแนวไม้ไผ่ชะลอคลื่นจากสมาชิกชุมชนได้ (รูปที่ 2) สอดคล้องกับการศึกษาของ Pollnac, R. B. et al. (2001)

1.3 การมีพันธกรณีหรือเป้าหมายที่สร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน

จากการที่เครือข่ายได้ระดมความคิดเห็นเพื่อกำหนดเป้าหมายในการทำงานด้านการแก้ปัญหาการกัดเซาะชายฝั่ง จึงได้เสนอแนวทางและกำหนดผู้รับผิดชอบแต่ละพื้นที่ให้ติดตามและรายงานความคืบหน้าสู่ที่ประชุมใหญ่ทุกครั้ง นำมาซึ่งการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากประสบการณ์จริงเพื่อต่อยอดเป็นองค์ความรู้ของเครือข่าย สอดคล้องกับการศึกษาของ ฐวรรณะ (2546) Robert S. et al. (1997) และ Sobels, J. et al. (2001)

1.4 การมีขนบธรรมเนียม ประเพณี วิถีชีวิตวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกัน

จากการที่แกนนำกลุ่มอนุรักษ์แต่ละพื้นที่ที่มีความสัมพันธ์แบบเครือญาติหรือความเป็นเพื่อน พี่ น้องของคนชายฝั่ง (Kinship System) เมื่อแกนนำแต่ละกลุ่มร่วมกันที่จะรวบรวมสมาชิกชุมชนให้ก่อรูปเป็นเครือข่ายระบบดังกล่าวจึงเป็นปัจจัยที่ทำให้เครือข่ายเกิดความเข้มแข็ง เนื่องจากความสัมพันธ์แบบเครือญาติก่อให้เกิดกำลังใจในการทำงานร่วมจากโครงสร้างที่ไม่แข็งตัว มีความยืดหยุ่นและเท่าเทียม ยอมรับความคิดเห็นที่แตกต่าง และมีอิสระในการตัดสินใจของแต่ละกลุ่มโดยไม่ละทิ้งแนวทางของเครือข่าย เป็นผลให้การร่วมกันแก้ไขปัญหาของแต่ละพื้นที่เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ สอดคล้องกับการศึกษาของ Dahl, C. (1997) และ Hamala (2004)

1.5 การมีรูปแบบการติดต่อสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ

กล่าวได้ว่าเครือข่ายมีวิธีติดต่อสื่อสารที่เหมาะสมและสอดคล้องกับวิถีชีวิตของสมาชิกซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวประมงพื้นบ้าน กล่าวคือ นิยมติดต่อสื่อสารทางโทรศัพท์เป็นหลัก รองลงมาได้แก่การแจ้งข่าวสารแบบไม่เป็นทางการผ่านผู้นำชุมชน กลุ่มเพื่อนบ้าน กลุ่มอนุรักษ์ หรือกลุ่มอาชีพตามสถานที่สำคัญในชุมชน เป็นต้น ยิ่งไปกว่านั้นยังได้ริเริ่มการใช้วิทยุสื่อสารในระดับแกนนำเนื่องจากคลื่นวิทยุสามารถเข้าถึงได้ทุกพื้นที่ทำให้รับทราบกิจกรรมเครือข่ายได้ตลอดเวลา สอดคล้องกับการศึกษาของ Sobels, J. et al. (2001) และ Hamala (2004)

1.6 การมีความรู้ ความเข้าใจ ร่วมแบ่งปันผลประโยชน์ และเรียนรู้ร่วมกัน

กล่าวคือสมาชิกชุมชนมีความรู้ ความเข้าใจในเป้าหมายของโครงการป้องกันการกัดเซาะชายฝั่งด้วยวิธีปักไม้ไผ่ชะลอคลื่นเพื่อฟื้นฟูทรัพยากรที่เคยเสียหายจากการเพิ่มขึ้นของระดับน้ำทะเล โดยถ้าโครงการประสบผลสำเร็จ ทรัพยากรชายฝั่งมีการฟื้นตัว จะเป็นการรักษาอาชีพประมงพื้นบ้านให้ดำเนินต่อไปได้ สอดคล้องกับการศึกษาของ Pollnac, R.B. และ Pomeroy, R. S. (2005) รวมทั้งมีความเชื่อมั่นและยอมรับว่าเป็นวิธีที่สอดคล้องกับธรรมชาติ ไม่มีผลกระทบสิ่งแวดล้อมจากการรับรองโดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ประกอบกับได้รับความช่วยเหลือจากภาครัฐอย่างล่าช้า จึงเป็นจุดร่วม (Focus) ของสมาชิกชุมชนแต่ละพื้นที่ซึ่งจะให้การสนับสนุนแกนนำไปผลักดันโครงการดังกล่าว และรวมตัวสร้างเป็นเครือข่ายรักษ์อ่าวไทยตอนบนอันมีกิจกรรมต่าง ๆ แก่สมาชิกได้มาร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์การแก้ปัญหาทรัพยากรชายฝั่ง (รูปที่ 3) สอดคล้องกับการศึกษาของ Hamala (2004) ยิ่งไปกว่านั้นยังพบว่าแนวไม้ไผ่ชะลอคลื่นในพื้นที่ต่าง ๆ ได้ถูกพัฒนาเป็นศูนย์เรียนรู้การ

ป้องกันการกัดเซาะและอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่งแก่นักเรียนระดับประถมและมัธยมซึ่งเป็นลูกหลานของคนในพื้นที่ได้มาทำกิจกรรมศึกษาระบบนิเวศทรัพยากรชายฝั่งอันจะเป็นการปลูกฝังความตระหนักและความรู้สึกห่วงแหนทรัพยากรท้องถิ่นที่ต้องร่วมกันรักษาต่อไป สอดคล้องกับการศึกษาของ Evans, S.M., et.al. (2008)

2. ปัจจัยภายนอกได้แก่

2.1 การสนับสนุนด้านงบประมาณจากหน่วยงานของรัฐบาล

กล่าวคือจากการที่กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง (ทช.) ได้จัดตั้งศูนย์อนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งที่ 2 ขึ้น ณ ต.โคกขาม อ.เมือง จ.สมุทรสาคร ตั้งแต่ต้นปี 2551 ซึ่งมีภารกิจสนับสนุนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่งผ่านการจัดสรรงบประมาณแผ่นดินเพื่อสนับสนุนการจัดประชุมแก่สมาชิกกลุ่มอนุรักษ์ในพื้นที่ได้มาพบปะแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน อย่างต่อเนื่องตั้งแต่ระยะก่อตั้ง (ปี 2553) จนถึงการขยายเครือข่ายในปัจจุบันทำให้การดำเนินงานต่าง ๆ ของเครือข่ายเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

2.2 การสนับสนุนทางเทคนิคจากองค์กรพัฒนาเอกชน

นอกจาก ทช. ซึ่งเป็นผู้สนับสนุนด้านงบประมาณแล้ว เครือข่ายยังได้รับการสนับสนุนทางเทคนิคจากองค์กรพัฒนาเอกชนอย่างมูลนิธิชุมชนไทในการให้คำปรึกษา แนะนำการพัฒนากิจกรรมเครือข่ายต่าง ๆ อาทิ การเขียนข้อเสนอโครงการเพื่อขอรับงบประมาณจาก ทช. การฝึกอบรมผู้นำเครือข่าย การแจ้งข้อมูลข่าวสาร รวมทั้งร่วมผลักดันการเคลื่อนไหวในระดับสาธารณะผ่านการนำเสนอของสถานีโทรทัศน์ไทยพีบีเอสทำให้กิจกรรมเครือข่ายได้รับความสนใจจากภาคส่วนต่าง ๆ ในสังคมมากยิ่งขึ้น (รูปที่ 4) สอดคล้องกับการศึกษาของ Pollnac, R. B. et al. (2001) Sobels, J. et al. (2001) และ Hamala (2004)

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. ภาคส่วนที่เกี่ยวข้องควรมีกลยุทธ์ต่าง ๆ ที่สอดคล้องกับการพัฒนาเครือข่ายในแต่ละช่วงวงจรชีวิต อาทิ การส่งเสริมความสัมพันธ์ของแกนนำ การสร้างความตระหนักในปัญหาชุมชนในระยะก่อตัว การกำหนดวัตถุประสงค์และวางผังเครือข่าย ฝึกอบรมผู้นำ รวมทั้งส่งเสริมความสัมพันธ์ของสมาชิกในระยะขยายตัว การทบทวนและสรุปบทเรียน ส่งเสริมกิจกรรมสาธารณะและเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในระยะรุ่งเรือง จนถึงการจัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง การรักษาสัมพันธภาพในหมู่สมาชิก กระตุ้นการเรียนรู้เทคโนโลยีและความรู้ใหม่ ตลอดจนการส่งเสริมผู้นำรุ่นใหม่ เมื่อกำลังเข้าสู่ระยะถดถอย เพื่อเป็นการวางแผนการจัดการเครือข่ายอย่างมีประสิทธิภาพอันจะเป็นการพลิกฟื้นและรักษาสัมพันธภาพเครือข่ายให้มีความต่อเนื่อง
2. การเตรียมแนวทางการสื่อสารเรื่องการปรับตัวโดยเข้าใจความเปราะบางในชุมชนเพื่อนำมากำหนดเป็นนโยบาย/แผนการสนับสนุนศักยภาพการปรับตัวของชุมชนให้สามารถดำรงอยู่อย่างมีความเข้มแข็ง

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. แนวทางการขยายมุมมององค์กร/เครือข่ายในการรับมือกับปัญหาการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศในอนาคต เช่น การผสมผสานองค์ความรู้ท้องถิ่นกับชุดข้อมูลการพยากรณ์อากาศ การจัดการความเสี่ยงจากภูมิอากาศและภัยธรรมชาติ การจัดการฐานข้อมูลเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้และสนับสนุนภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการปรับตัว เป็นต้น
2. แนวทางการสร้างหรือพัฒนาตัวชี้วัดความเข้มแข็งของเครือข่ายชุมชนอย่างเป็นระบบ ใกล้เคียงความเป็นสากล หรือมีลักษณะเป็นเชิงปริมาณมากขึ้น เพื่อการประเมินความเข้มแข็งของชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรม

รูปที่ 1: การประชุมกลุ่มย่อยของแกนนำเครือข่าย
ที่มา: ศูนย์ประสานงานเครือข่ายรักษ์อ่าวไทยตอนบน

รูปที่ 2: แนวไม้ไผ่ชะลอคลื่นที่ชาวบ้านร่วมกันสร้าง
ที่มา: ผู้วิจัย

รูปที่ 3: บรรยายภาคการระดมความคิดเห็นในที่ประชุม
เครือข่าย ที่มา: ผู้วิจัย

รูปที่ 4: การสนับสนุนจากภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง
ที่มา: ศูนย์ประสานงานเครือข่ายรักษ์อ่าวไทยตอนบน

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณแกนนำเครือข่ายผู้ให้ข้อมูลสำคัญทั้ง 8 ท่าน ได้แก่ คุณวรพล ดวงล้อมจันทร์ คุณปัทมภ์ รัก
ขาว คุณโสภิน จินดาโหม คุณนิกร แซ่เอี้ยบ คุณวิสูตร นวมศิริ และคุณกมลชัย พวงทองดี รวมทั้งผู้แทนหน่วยงาน
ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ คุณสถาพร บุตรดา (ทช.) และคุณปณิตดา ทศศิริ (มูลนิธิชุมชนไทย) และขอขอบคุณสำนักงาน
คณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) ที่สนับสนุนทุนวิจัย มา ณ โอกาสนี้

เอกสารอ้างอิง

กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง. 2551. ยุทธศาสตร์การจัดการป้องกันและแก้ไขปัญหาการกัดเซาะ
ชายฝั่ง. พลอยมีเดีย, ม.ป.ท.

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. 2543. การจัดการเครือข่าย: กลยุทธ์สำคัญสู่ความสำเร็จของการปฏิรูป
การศึกษา. ชัคเซส มีเดีย, กรุงเทพฯ ฯ

ณัฐกานต์ สุวรรณะ. 2546. ความสามารถของชุมชนในการจัดการทรัพยากรท้องถิ่น: ศึกษาเฉพาะกรณี
ดอนหอยหลอด ตำบลบางจะเกร็ง อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม. วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล.

ทวีศักดิ์ นพเกษร. 2548. **วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพเล่ม 1**. โชคเจริญมาร์เก็ตติ้ง, นครราชสีมา.

พระมหาสุทิตย์ อากาศโร. 2547. **เครือข่าย: ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ**. โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส), กรุงเทพฯ.

สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. 2550. **สถานการณ์การกัดเซาะชายฝั่งอ่าวไทยที่มีความวิกฤต**. โรงพิมพ์ดอกเบี๋ย, กรุงเทพฯ.

Dahl, C. 1997. Integrated coastal resources management and community participation in a small island setting. *Ocean & Coastal Management* 36: 23-45.

Evans, S.M., Gebbels, S., Stockill, J. M., 2008. 'Our shared responsibility': Participation in ecological projects as a means of empowering communities to coastal management processes. *Marine Pollution Bulletin* 57: 3-7

Hamala, M. 2004. Local capacity in coastal resource management: A case study of fishing villages in Rayong bay. M.Sc. Thesis in Environment Planning for Community and Rural Development, Graduate Studies, Mahidol University.

Pollnac, R.B., Crawford, B. R., & Gorospe, M. L. G. 2001. Discovering factors that influence the success of community-based marine protected areas in the Visayas, Philippines. *Ocean & Coastal Management* 44: 683-710.

Pollnac, R. B., & Pomeroy, R. S. 2005. Factors influencing the sustainability of integrated coastal management projects in the Philippines and Indonesia. *Ocean & Coastal Management* 48: 233-251.

Robert, S., Pollnac, R.B., Kanton, B. M., and Predo, C. D. 1997. Evaluating factors contributing to the success of community-based coastal resource management: the Central Visayas Regional Project-1, Philippines. *Ocean & Coastal Management* 36: 97-120

Sobels, J., Curtis, A., & Lockie, S. 2001. The role of Landcare group networks in rural Australia: Exploring the contribution of social capital. *Journal of Rural Studies* 17: 265-276.